

Нарыс — мастацка-публіцыстычны твор на актуальную тэму сучаснасці, у якім апавядаецца пра падзеі, што сапраўды здараліся ў жыцці, а персанажы маюць рэальных прататыпаў і выступаюць пад сваімі прозвішчамі.

Што такое нарыс? Чым ён адрозніваецца ад мастацкіх празаічных твораў — апавядання або аповесці — ці вершаў?

НА СУМЕЖЖЫ З НАВУКАЙ

У мастацкай літаратуры блізкія сувязі і з літаратурай навуковай. Вы, напэўна, чулі пра навукова-фантастычныя раманы, гістарычныя аповесці. Гэта якраз і ёсць творы, якія ўзнікаюць на сумежжы мастацкай літаратуры і навукі.

Асаблівасці адлюстравання жыцця ў мастацкай і навукавай літаратуры. Мастацкая і навуковая літаратура — розныя па спосабе адлюстравання, пазнання жыцця. Мастацкая літаратура пазнае чалавека ў свеце праз вобразы, пачуцці і эмоцыі, навуковая — праз даследаванне розных аспектаў яго жыцця, вымярэнні і эксперыменты.

Навуковая літаратура строга прытрымліваецца дакладных фактаў, грунтуецца на дакументальным матэрыяле. **Мастацкая літаратура** паказвае жыццё праз карціны, створаныя пры дапамозе вымыслу, фантазіі.

Старажытнагрэчаскі вучоны Арыстоцель, які жыў больш за дзве тысячы гадоў таму назад, гаварыў, што розніца паміж гісторыяй (навукай) і мастацкай літаратурай у тым, што гісторыя расказвае пра тое, што адбылося, а літаратура — пра тое, што магло адбыцца.

Пісьменнік таксама можа звяртацца да сапраўдных гістарычных падзей і герояў, але ён не павінен прытрымлівацца дакладнай перадачы фактаў. Побач з гістарычнымі асобамі ён

паказвае герояў, створаных фантазіяй. Пісьменнік мае права даць волю сваім пачуццям, эмоцыям, выйсці за межы гістарычнай праўды. Гісторыку ж патрэбна гаварыць доказна, лагічна, дакладна, аб'ектыўна. Мастацкая літаратура шырока выкарыстоўвае вобразна-выяўленчыя сродкі — яркія метафары, эпітэты, эмацыянальныя звароты. У навуковым творы гэтыя сродкі сустракаюцца надзвычай рэдка, затое там вы знойдзеце шмат спецыяльных слоў, паняццяў, формул, схем. Мастацкая літаратура, асабліва мастацкая проза, паказвае жыццё ва ўсёй яго паўнаце і разнастайнасці, з акцэнтам на дэталях і падрабязнасцях, навуковая — перадае галоўны сэнс падзей і з'яў, канцэнтруецца на раскрыцці ідэй, фактаў і законаў.

Каб зразумець гэтыя асаблівасці, разгледзім творы (або ўрыўкі з твораў), у якіх расказваецца пра адны і тыя ж падзеі з далёкага мінулага нашай Радзімы, пра барацьбу нашых продкаў з нямецкімі заваёўнікамі — крыжакамі, што вялася пад кіраўніцтвам полацкага князя Вячкі (Вячаслава).

Першы тэкст узяты з вучэбнага дапаможніка па гісторыі Беларусі, у якім аўтар вядзе аповед, абапіраючыся на дакладныя даты, факты. Следам ідуць праявіны твор — урывак з рамана Леаніда Дайнекі «Меч князя Вячкі» і паэтычны твор Уладзіміра Караткевіча «Балада пра Вячку, князя людзей простых», у якіх вы ўбачыце іншыя спосабы адлюстравання падзей, пабудаваныя на злучэнні гістарычнай праўды і мастацкага вымыслу.

ЗНЕСНЯЯ НЕБЯСПЕКА Ў ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ XIII ст.

(З вучэбнага дапаможніка па гісторыі Беларусі)

У канцы XII ст. у Еўропе заставалася зусім мала абласцей, якія яшчэ не ўвайшлі ў склад дзяржаў. Амаль уся тэрыторыя Заходняй Еўропы была падзелена паміж феадальнымі ўладальнікамі. Выключэннем была Усходняя Прыбалтыка. Тут жылі язычніцкія плямёны ліваў, земгалаў, эстаў (чудзі).

У канцы XII ст. у вусці Заходняй Дзвіны з’явіліся першыя германскія місіянеры. Гэта былі шчырыя вернікі, што прысвяцілі сваё жыццё пашырэнню хрысціянства. Аднак за імі пачалі прыходзіць іншыя, прагныя да багацця людзі. Для іх «выратаванне душ» язычнікаў служыла толькі спосабам усталявання ўласнага панавання.

Землі сучасных Латвіі і Эстоніі атрымалі гістарычную назву Лівонія — ад наймення плямёнаў ліваў. У 1201 г. брэменскі місіянер Альберт, які быў прызначаны лівонскім біскупам¹, з дапамогай нямецкіх рыцараў заснаваў у вусці Заходняй Дзвіны крэпасць Рыгу². У 1202 г. тут быў створаны ваенна-манаскі ордэн мечаносцаў (ордэн братаў мяча). Яму даручылі дапамагаць біскупу ў хрышчэнні мясцовых плямёнаў. А на іх землях рыцары планавалі ўтварыць феадальную гаспадарку, у якой падпарадкаванае насельніцтва мусіла служыць ордэну.

Планы нямецкіх місіянераў не адпавядалі інтарэсам Полацкага княства. Спачатку князь не ўбачыў небяспекі ў іх дзейнасці, дазволіўшы «несці крыж» да язычнікаў. Хутка за місіянерамі з’явіліся і рыцары — крыжакі, якіх рымскі папа заклікаў да крыжовага паходу ў Прыбалтыку. Яго ўдзельнікам даравалі грахі, а заваяваныя землі дазвалялі атрымаць ва ўласнасць. Крыжакі сілай зброі, прымусам распаўсюджвалі хрысціянства і лічылі, што робяць добрую справу.

Амаль кожны год рыцары нападалі на безабаронныя паселішчы язычніцкіх плямёнаў. Здараліся і паражэнні, калі даведзеныя да крайнасці прыбалты падымалі паўстанні.

Але рыцары хутка аднаўлялі сілы. З Заходняй Еўропы да іх прыходзілі новыя «змагары за веру». Каб замацавацца ў новых месцах, крыжакі хутка будавалі невялікія мураваныя замкі-крэпасці. Замкі былі апорнымі пунктамі для далейшага прасоўвання на ўсход і падпарадкавання чужых зямель.

Здоўга да з’яўлення ў Прыбалтыцы крыжакоў мясцовыя плямёны выплачвалі даніну Полацку. Магчыма, менавіта ў

¹ *Біскуп* — вышэйшае духоўнае званне ў католікаў.

² *Рыга* — зараз сталіца Латвіі.

пунктах збору даніны ўзніклі гарады Герцыке і Кукенойс¹. Яны сталі цэнтрамі асобных княстваў у складзе Полацкай зямлі. Герцыке і Кукенойс стаялі на беразе ракі Заходняя Дзвіна, на шляху крыжацкіх заваяванняў. Іх князі змагаліся з нямецкім націскам, пакуль мелі сілы. Але рыцары аказаліся мацнейшымі...

У больш моцным Герцыкскім княстве валадарыў князь Усевалад. Як пішацца ў нямецкай хроніцы, ён быў сынам «караля Полацка». У барацьбе з крыжакамі Усеваладу дапамагалі літоўцы...

У Кукейносе ў пачатку XIII ст. кіраваў князь Вячка (Вячаслаў). У яго, наадварот, склаліся вельмі дрэнныя адносіны з літоўцамі. У барацьбе з імі князь нават быў гатовы карыстацца дапамогай крыжакоў. Рыжскаму біскупу Вячка аддаў палову сваіх зямель, але хутка зразумеў, што крыжакі — дрэнныя саюзнікі. У 1208 г. ён знішчыў рыцараў, якія знаходзіліся ў яго горадзе. Вячка папрасіў дапамогі ў полацкага князя Уладзіміра, але, не дачакаўшыся яе, спаліў свой горад і адышоў у Вялікі Ноўгарад. Наўгародскі князь даручыў Вячку абараняць горад Юр'еў (цяпер — Тарту) і землі эстаў ад нямецкіх рыцараў. Падчас аблогі рыцарамі Юр'ева ў 1224 г. Вячка сярод апошніх абаронцаў загінуў.

1. Калі адбываюцца падзеі, пра якія апавядаецца ў тэксце?
2. Чым адрозніваецца навуковы тэкст ад мастацкіх твораў?
 - Ці ўжываюцца ў ім мастацкія, маляўнічыя выразы — параўнанні, метафары, іншыя вобразныя выказванні і сродкі?
 - Ці можна назваць эпітэтамі ўжытыя ў тэксце азначэнні: безабаронныя паселішчы, крыжовы паход, шчырыя вернікі, язычніцкія плямёны, ваенна-манаскі ордэн, мураваныя замкі-крэпасці, дрэнныя саюзнікі? Якая розніца паміж эпітэтам і азначэннем?
3. Як перадаюцца ў гэтым урыўку падзеі далёкага мінулага: вельмі падрабязна, з акцэнтам на канкрэтных дэталях, ці вельмі агульна, абпіраючыся на дакладныя факты?

¹ *Кукенойс* — назва ўжываецца ў дзвюх формах: Кукенойс, Кукейнос.

Былое ў думках уваскрашаць...

Янка Купала.

МЕЧ КНЯЗЯ ВЯЧКІ

(Урывак з рамана)

Над Кукейносам загаралася вясновая раніца. Той, хто не спаў у гэты час (а не спалі воі¹-дазорцы на забаролах²), бачыў, як паступова цёмнае неба на ўсходзе напаўняецца кропелькамі, камячкамі святла. Спачатку гэта можна было палічыць падманам зроку, мігценнем у вачах, якое з'яўляецца пасля бяссоннай ночы, калі доўга і напружана ўзіраешся ў цемру. Ды край неба ўсё болей ружавеў, наліваўся трапяткой залацістасцю колеру спелых ячменных каласоў. Выступалі са змроку лясы. Ноччу яны палохалі, здаваліся велізарным чорным войскам, якое з усіх бакоў маўкліва падкрадваецца, падпаўзае да гарадскога вала. Але першы прамень зары ўпаў на макаўку старой сасны, аж засвяціліся, запалалі дробныя галінкі, потым разбудзіў маленькую сіняпёрую птушку, якая спала, умасціўшыся³ ў глыбокай утульнай ямачцы ў ствале. <...> Птушка, разбуджаная праменнем, здзіўлена і радасна ціўкнула.

Прачнуўся ў глыбіні лясоў вецер. Ён адразу ж ірвануўся ўвысь, у неба, уздыбіў над зямлёй карычнева-жоўтыя слаістыя хмары, змяшаў іх, збіў у адну кучу. Успыхнула маланка, крэсіва грому чэкнула⁴ ў хмарах. Здавалася, вось-вось пральцеца

¹ Вой — воін.

² Забаролы — умацаванні вакол крэпасці.

³ Умасціцца — разм., зручна размясціцца.

⁴ Чэкнула — тут: грывнула.

адзін з першых вясновых дажджоў, ды ў хмар не хапіла сілы на такую вялікую работу. Толькі некалькі буйных і халодных кропель сарвалася, зляцела з нябёсаў.

Кропля ўдарыла Халадку, які стаяў на забаролах, па брыве, потым мякка спаўзла на вейка, але ён нават не міргнуў, толькі хітнуў галавою, скінуў кроплю з вейка. І з яшчэ большай увагаю пачаў углядацца ў тое, што некалькі імгненняў назад насцярожыла яго. Са сваім сцягам Халадок стаяў у трэцяй варце. Апошнім часам князь Вячка толькі яму давяраў такі самы адказны занятак.

Што ж насцярожыла старшага дружынніка? Яму падалося, што ў прагалах між дрэў, якія густа раслі на беразе Дзвіны, там, дзе ў яе ўліваецца Кокна, мільганулі нейкія цені. Раніца была яшчэ такая нясмелая, такая цёмная, што ён, пры ягоных вострых вачах, не змог вызначыць, варухнуліся гэта галіны дрэў пад парывам ветру, прабег палахлівы звер ці, можа, прамчаліся ўзброеныя знузнікі¹ ў чорных плашчах.

Халадок, не адрываючы позірку ад світальнага лесу, узняў дзясніцу² ў баявой пальчатцы, гэтым рухам падклікаючы да сябе каго-небудзь з дружыннікаў. Падбег светлавалосы Грыкша.

— Што ты бачыш там, дзе над Дзвіною расце крывацтваля сасна? — запытаўся ў Грыкшы Халадок.

Дзецкі³ ўважліва паглядзеў у той бок, аж кончык вільготнага чырвонага языка высунуў з рота, адказаў:

— Нічога. Бачу адзін туман.

— Запалі паходню⁴, — загадаў Халадок.

Грыкша, грукаючы ботамі па высланай каменнем сцежцы, пабег на сваё дзорнае месца, узяў там паходню, выбіў з крэменю іскру, запаліў звітыя ў клубок, аблітыя смалой сухія сасновыя галіны, якія былі насаджаны на доўгі арэхавы кій. Успыхнула

¹ *Зну́знікі* — разведчыкі.

² *Дзясні́ца* — правая рука ці ўвогуле рука.

³ *Дзе́цкі* — старшы дружыннік.

⁴ *Пахо́дня* — факел.

яркае полымя, водбліскі ад яго заскакалі на кальчузе ў Халадка, поплич з якім стаяў, высока трымаючы ў руцэ паходню, Грыкша.

— Мечаносцы! — усклікнуў Грыкша і ад нечаканасці выпусціў з рукі паходню. Яна паляцела з вала, чутно было, як плёхнулася ў роў з вадою. Зноў зрабілася цёмна, яшчэ цямней, чым было. Але ўжо і Халадок заўважыў вялікі атрад конных мечаносцаў, які няспешна выязджаў з лесу, выліваўся на лугавіну, што была якраз насупраць пад’ёмнага моста Кукейнаса.

— Рубон!¹ — крыкнуў Халадок і з ляскам выхапіў меч. І адразу ажыла, затупацела дзясяткамі ног, зазвінела мячамі і коп’ямі світальная імгла. Ярасна забрахалі вартавыя сабакі. Паходні ўспыхнулі наўкол. Грыкша ўдарыў у трывожнае біла².

— Усім — на забаролы! — загадаў Халадок, і тыя з вартавых, што спалі зараз у баявых адсеках, абсталяваных у тоўшчы гарадскога вала, прачыналіся, хапалі зброю і шчыты, па лесвіцах, па ствалах сукаватых дрэў, прыслоненых да вала, узбіраліся наверх, туды, дзе гримела, склікала ўсіх біла.

Кукейноскія лучнікі³ ўжо нацягвалі цяцівы сваіх лукаў, зробленых з рагоў тура і цісавага дрэва. Гартаваныя стрэлы са свістам паляцелі насустрач мечаносцам. І тут ірвануўся ўперад мечаносец-гарольд⁴ на белым кані, затрубіў у срэбны рог, закрычаў:

— Слухайце, людзі Кукейнаса! Слухайце, адважныя рыцары Кукейнаса! Дачка вашага князя князеўна Соф’я прыбыла ў свой горад!

Да гарольда пад’ехаў яшчэ адзін мечаносец у чорнай епанчы⁵, рэзкім рухам расхінуў яе, і ўсе, хто быў на забаролах, убачылі светлавалосую перапалоханую дзяўчынку, якая сядзела наперадзе мечаносца, моцна ўхапіўшыся тонкімі рукамі за конскую

¹ *Рубон* — баявы кліч: заклік быць гатовым да бітвы.

² *Біла* — прыстасаванне, каб падаваць сігнал трывогі, біць трывогу.

³ *Лучнікі* — стральцы з лука.

⁴ *Гарольд* — галоўны рыцар.

⁵ *Епанча* — доўгі і шырокі плашч.

грыву. Яна аж зажмурылася ад нечаканасці, бо была пад епан-
чай, як у цёмнай клетцы, а тут святло ўдарыла ў вочы, людзі
гучна і бязладна закрычалі, сабакі, захліпваючыся, забрахалі на
высокім гарадскім вале, мячы зазвінелі.

— Соф'я, — здзіўлена і адначасна разгублена сказаў Халадок
і, нібы просячы дапамогі, глянуў на Грыкшу. — Наша князеўна.
Што рабіць?

Кукейноскія лучнікі перасталі страляць, хоць ніхто не адда-
ваў такога загаду. Баяліся патрапіць у князеўну. Маленькая
Соф'я была тым шчытом, за якім хаваўся ўвесь атрад мечаносцаў.

— Пабягу да князя, — строга сказаў Грыкшу Халадок, —
заставайся за мяне. Пад'ёмны мост не апускаць. Вароты не ад-
чыняць. Палезуць тэўтоны на вал — біць, як псоў.

Халадок, закінуўшы за спіну шчыт і засунуўшы меч у нож-
ны, хуценька спусціўся з вала. Тут, у горадзе, было значна
цямней, чым на забаролах... Халадок пабег па вузкай звільстай
вуліцы да княжацкага церама. «Бяда падступіла, — думаў Хала-
док. — З-за дачкі князь Вячаслаў як перарадзіўся. Не ўсміхнец-
ца, не пагаворыць толкам з дружнаю, меч Усяславаў на сцяну
павесіў. Шкада, вядома, дачку. Родная кроў, родная душа. Узялі
тэўтоны князя за кадык».

Халадок спяшаўся да церама і не ведаў, што ўжо другую ноч
Вячка не спіць, паліць у царкве свечкі, адзін, без людскога вока,
моліцца, развітваецца назаўсёды з дачкой. <...>

Другую ноч князь развітваўся з дачкой. Трапяталі агеньчы-
кі свечак, быццам пільныя жоўтыя вочы глядзелі, пранізвалі
навылёт. Змрок, падаючы з-пад купала царквы, навальваўся на
князя, прыгінаў да каменнай падлогі. Князь стаяў на каленях.

«Даруй мне, дочачка, даруй, ластавачка мая, — думаў
князь. — Даруй свайму бацьку, што не можа вызваліць цябе са
злыдневай клеткі. Ножкі і ручкі твае цалую. Даруй».

Калісьці ён чакаў сына, але нарадзілася дачка, і ён адразу ж
забыўся пра сына, бо такой светленькай, такой сінявокай, такой
усмешлівай была дачка. Ён браў на рукі маленькі цёплы камя-
чок, і рукі, што прывыклі да мяча і кап'я, рабіліся мяккімі,
лёгкімі.

«Даруй мне, — развітваўся з дачкою Вячка. — Я твой бацька, але я князь полацкага роду. Зямлю, што прадзеда перадалі ў спадчыну, трэба ад ворагаў бараніць, веру нашу адстойваць. Даруй, што выбраў зямлю і веру, а не цябе».

— Князь! — паклікалі яго раптам. — Князь!

Вячка ўсхапіўся, як шалёны тур, цяжка тупнуў нагою, закрычаў:

— Хто пасмеў парушыць маю размову з Богам?

Ён шумна дыхаў, шукаў рукою на поясе меч.

— Гэта я — твой старшы дружыннік, — дрогкім голасам сказаў Халадок, набліжаючыся з цемры да князя.

— Пёс! Галаву адсяку! — махнуў кулаком раз'юшаны Вячка.

— Бяры маю галаву, але спачатку выслухай мяне. — Халадок спыніўся насупраць Вячкі, глянуў яму ў твар. — Ля варот горада чакаюць твайго слова мечаносцы. Яны прывезлі князеўну Соф'ю.

— Прывезлі дачку? — Вячка нейкі час няўцямна стаяў на тым самым месцы, дзе заспела яго навіна. Твар ягоны то бляднеў, то чырванеў, быццам то заходзіла, то ўзыходзіла ў душы сонца.

— Кажаш, прывезлі дачку? — зноў перапытаў ён, потым левай рукою схапіў старшага дружынніка загрудкі, бліскаючы вачамі, прашаптаў: — Ну, Халадок, глядзі — калі не да добра твая вестка, возьме цябе Карачун¹.

— Не баюся я Карачуна, — ціха сказаў Халадок і з нейкім шкадаваннем паглядзеў на Вячку, быццам развітваўся з ім на заўсёды.

Яны выбеглі з царквы на вуліцу, дзе ўжо ярка ззяла ранішняе неба. Вячка бег наперадзе, прытрымліваючы рукою ножны з мячом.

— Я — князь Кукейнаса Вячаслаў Барысавіч! Што трэба вам, людзі з Рыгі?! — зычным голасам закрываў Вячка, ускочыўшы на самую высокую пляцоўку надваротнай вежы. Вецер адразу

¹ *Карачун* — бог смерці ў старажытных беларусаў.

ўдарыў яму ў грудзі, раскрыліў чырвонае карзно¹, якое было накінута на плечы. Збоку здавалася, што князь ахоплены по-лымем.

Гарольд-мечаносец на белым кані зноў затрубіў у рог, рыцар у епанчы расхінуў вопратку, і ўсе, і ў тым ліку Вячка, убачылі Соф'ю.

— Я — рыцар Данііл! — крыкнуў мечаносец, паклаўшы руку на плячо Соф'і. — Прывітанне табе, князь Вячка з Кукейнаса, ад епіскапа Альберта! Адчыні вароты, пусці нас у горад і вазьмі сваю дачку!

Позіркі ўсіх, і мечаносцаў, і вояў-дазорцаў, скіраваліся на Вячку. Усе чакалі ягонага слова. Усе чакалі, што зробіць князь.

Ён зняў з галавы шлем, доўгімі смуглымі пальцамі пагладзіў лоб, заплюшчыў вочы. Ён пакутліва думаў. Дзве сілы, дзве страсці ярасна змагаліся ў ім.

Раптам на пляцоўку, дзе стаяў князь, узбег Халадок, упаў перад князем на калені, загаварыў:

— Загадай, князь, калёнымі стрэламі заткнуць раты чужынцам. Загадай ліць смалу на тэўтонскіх псоў. Чуеш — святая Сафія ў Полацку званамі грыміць! Гэта нашы прадзедаў магілах варочаюцца, меч шукаюць, каб ударыць у грудзі заморскаму цуду-юду.

— Устань, Халадок, — ціха сказаў Вячка.

Старшы дружыннік устаў, з надзеяй глянуў на князя.

— Ці ёсць у цябе дзеці, Халадок? Няма? А ў мяне ёсць дачка. Вунь яна, — Вячка рукою, з якой зняў баявую пальчатку, паказаў уніз, туды, дзе рыцар Данііл насцярожана сядзеў на кані. — Ідзі, Халадок, да Клімяты. Ён піша полацкі летапіс. Хай напіша там, што я, кукейноскі князь, люблю сваю зямлю, дужа моцна люблю і пакладу за яе галаву. І напіша хай там, што я дужа люблю сваю дачку. Зямля, Халадок, будзе пустою, ледзяною, калі няма на ёй роднай душы. Хай напіша ў летапісе, што я бяру на сябе ўсю адказнасць перад Богам за тое, што адбудзецца. Адчыніце вароты! Апусціце мост.

¹ *Карзно* — накідка.

Адкінулі жалезныя брусы-завалы з варот. З цяжкім рыпеннем апусціўся пад'ёмны мост. Рыцар Данііл смела накіраваў на яго каня. Халадок з глухім стогнам выцягнуў з нажаў і зноў загнаў у ножны меч.

Тэўтоны адзін за адным уязджалі ў горад. Воі князя Вячкі з нянавісцю глядзелі на белыя плашчы з чырвонымі мячамі і крыжамі, але маўчалі. Толькі чуўся глухі грукат конскіх капытоў.

Данііл пад'ехаў да Вячкі, злез з каня, сказаў, пакланіўшыся:

— Вітанне табе і твайму гораду, князь, ад рыжскай царквы.

— Вітаю цябе, высакародны рыцар, — спакойным, роўным голасам прамовіў Вячка. — Дзе мая дачка?

— Князеўна Соф'я пад аховаю графа Пірмонта, — адказаў Данііл. Перад тым як уехаць у Кукейнос, ён перадаў дзяўчынку на рукі Пірмонту.

— Ці не той самы Пірмонт, якога я адпусціў жывым, хоць мог кінуць разам з Брацілам у Дзвіну? — спытаўся Вячка.

— Той самы, князь, — выгукнуў Пірмонт і здалёку пакланіўся Вячку.

— Не баішся ў скураным мяшку, як Браціла, на рачное дно легчы?

— Не баюся.

Вячка ўважліва паглядзеў на Пірмонта, павярнуўся да рыцара Данііла.

— Аддай маю дачку.

— Дачку я табе аддам, князь, — зноў пакланіўся рыцар Данііл. — Але епіскап Альберт хоча, каб на тым месцы, дзе суседзяць нашы землі, мы з табой пацалавалі святы крыж на вернасць і на дружбу.

— Добра, тэўтон, — згадзіўся Вячка. — Паехалі на тое месца. Няхай Бог памірыць нас.

— Не едзь, князь! — адразу ж закрычала некалькі вояў. — Не вер псам! Як сокала ў клетку, цябе замаяць, і складзеш галаву ў тэўтонскай цямніцы!

— Не едзь, князь Вячаслаў, — са слязамі на вачах папрасіў Халадок і схіліў калені перад Вячкам. Яго шырокая, абвітая кальчугай спіна ўздрыгвала.

Вячка маўчаў, глядзеў на свой горад, на сваіх вояў. Потым спытаўся ў рыцара Данііла:

— Скажы, тэўтон, ці добры ваш Бог?

— Наш Бог добры, — з годнасцю адказаў Данііл. — За нас, рабоў сваіх, ён прыняў святыя раны.

Вочы ў Данііла былі вялікія, светлыя, з калючай іскрынкай.

Вячка паглядзеў у гэтыя вочы, загадаў Халадку:

— Няхай ойча Сцяпан вынесе з царквы святы крыж.

Прыйшоў заспаны поп Сцяпан з крыжам. Разгублена глядзеў на князя, на мечаносцаў.

— Ці можаш ты, рыцар, пацалаваць святы крыж і паклясціся святым імем, што мяне з маёй дачкой Соф’яй адразу ж адпусцяць назад пасля таго, як на мяжы ўладанняў Рыгі і Кукейнасы мы змацуем нашу дружбу і наша перамір’е? — спытаўся Вячка ў Данііла.

— Цалую крыж. Клянуся, — адказаў Данііл і пацалаваў крыж.

— Усе бачылі? Усе чулі? — гучна сказаў Вячка. — І неба таксама бачыла. І неба таксама чула. І Бог ведае пра ўсё. А вам, воі, — ён нізка пакланіўся, — дзякуй за клопат пра мяне... З Божай дапамогаю думаю вярнуцца назад. Едзем.

Зрабілася так ціха, што было чутно, як вадзяныя кроплі падаюць на пясок. Гэта з дрэў, з дахаў скочвалася ранішняя раса. Вячка лёгка сеў на Печанега і, узяўшы з сабой трох вояў, узяўшы папа Сцяпана з крыжам, паехаў паперадзе мечаносцаў насустрач свайму лёсу. Ніхто з людзей — ні тыя, што калісьці жылі, ні тыя, што сёння жывуць, — не ведае свой лёс...

На беразе пагранічнай рачулкі злезлі з коней. Рыцар Данііл і князь Вячка апусціліся на калені. Кляліся зямлёй, вадой і крывёю. У вогнішча, якое хуценька расклалі мечаносцы, кінулі злепленыя з зямлі невялікія шары. Перад гэтым поп Сцяпан кароценькім кордам¹ зрабіў надрэз на вялікім пальцы левай рукі ў князя і ў рыцара, кроплямі іхняй крыві расчырвоніў земляныя шары.

¹ Корд — заостраны металічны стрыжань.

— Мір зямлі, вадзе і чалавечым душам, — сказаў Вячка.

— Мір зямлі, вадзе і чалавечым душам, — паўтарыў Данііл.

І ў гэты час граф Пірмонт з перакошаным ад нянавісці тварам схопіў загадзя падрыхтаваную вялікую палатняную торбу, у якую насыпаюць коням авёс, падбег да Вячкі ззаду, ускінуў яму на галаву торбу, рэзкім рыўком паваліў князя на спіну.

— Здрада! — закрычалі кукейноскія воі і адразу ж упалі пад мячамі тэўтонаў.

— Малайчына, граф, — сказаў Пірмонту Данііл, узнімаючыся з зямлі. — Лёгка ж мы з табой упалявалі гэткага звера.

Поп Сцяпан стаяў побач. Крыж дрыжаў у ягоных руках. Вочы заліваў халодны смяротны пот.

— Клятваадступнікі! — тонкім голасам закрычаў поп. — Ты цалаваў святы крыж! Бог пакарае, страшна пакарае цябе!

Ён замахнуўся крыжам, хацеў ударыць Данііла, але рыцар спрытным рухам заламаў яму руку, сказаў:

— Дзе ты бачыш святы крыж? Гэтыя дзве жалезкі, якія ты звязаў конскім воласам?

Ён наступіў нагою на крыж, усміхнуўся:

— Вось і ўсё. І няма твайго крыжа, дзікун. Ісцінны і адзіны крыж — у Рыме. Запомні гэта назаўсёды. А зараз я, рыцар Данііл, дарую табе жыццё. Ідзі, вяртайся ў свой Кукейнос.

І тут Данііл уздрыгнуў, міжволі зрабіў крок назад — на ягоных вачах доўгія цёмныя валасы айца Сцяпана зрабіліся белымі-белымі, як студзеньскі снег.

Вячка ляжаў з торбаю на галаве. Рукі і ногі ягоныя ўжо закоўвалі ў кайданы. Потым Данііл наступіў правай нагою князю на грудзі, урачыста абвясціў:

— Кароль Кукейноса, я, рыцар Данііл, аб'яўляю цябе сваім палоннікам.

<...>

«Як я мог паверыць ім? — думаў Вячка, лежачы з торбаю на галаве на зямлі, у той час як мечаносцы, смеючыся, падсілкоўваліся. — Пэўна, стаміўся я. Рашыў трошкі перадыхнуць, сабрацца з сіламі, заключыўшы перамір'е. Дапамогі з Полацка няма...» <...>

У ланцугах яго везлі па той самай зямлі, дзе ён нядаўна з мячом у руцэ на хутканогім войскім кані імчаўся штурмаваць Гольм і Рыгу. «Чаму тут, на гэтых берагах, шмат бурштыну¹? — падумаў раптам зняволены князь. — Гэта слёзы людзей, якія запякліся пад ветрам і сонцам».

Зноў дзяцінства прыгадалася яму. Успамінамі пра дзяцінства ахоўваў, адгароджваў ён сваю душу ад жорсткай скрухі і знявагі палону.

<...>

Любіў ускочыць на каня і без сядла імчаўся ў лугі, на лясныя паляны. Змрок стукаўся ў грудзі. Кажаны віліся над галавою. Спалоханыя зайцы і казулі ратаваліся, хто як мог. Кіпеў над галавой нябесны блакіт. Уздрыгвала зямля. Чулася бушаванне ветру ў далёкіх лясах. А ён імчаўся, імчаўся...

Ён рос і пачынаў разумець сваю зямлю, свой край, людзей гэтага краю. Працавіты, мужны, цвёрды народ бачыў ён вакол сябе. Чалавек да чалавека падбіраўся тут, як каменьчык да каменьчыка. Нязломнай сцяною ўставаў полацкі люд на шляху прыблудаў-тэўтонаў, хцівых ненажэрцаў, якія чорнымі вужакамі хацелі прапаўзці на Усход па берагах Дзвіны. І калі споўнілася Вячку шаснаццаць сонцаваротаў², пакляўся ён у Полацку, у святой Сафіі, што да апошняга дыхання будзе бараніць сваю зямлю.

У Рызе Вячку павезлі на епіскапскае падвор'е. Выйшлі з капэлы Альберт з Генрыхам, і Альберт, наліваючыся жорсткай чырванню, закрываў кнехтам³:

— Раскаваць!

Падбег да князя, сам паспрабаваў зняць з яго ланцугі, але жалеза ёсць жалеза, і давялося чакаць каваля. Тоўсты нетаропкі каваль прыйшоў з усім сваім інструментам, выцер мяккім кулаком бліскучы ад поту лоб, ні разу не глянуўшы Вячку ў твар, раскаваў яго.

¹ *Бурштын* — каштоўны мінерал, янтар.

² *Сонцаварот* — мера часу, роўная аднаму году.

³ *Кнехт* — тэўтонскі наёмны воін.

Кукейноскага князя павялі ў пакоі епіскапа. Вячка расціраў знямелыя ад халоднага жалеза рукі, у якіх, здавалася, спынілася кроў. Ён быў як у нейкім сне, ішоў, дыхаў, бачыў людзей і бачыў вінтавую лесвіцу перад сабою, бачыў высокія дзверы, на якіх былі выразаны крыжы і анёлы. Ён бачыў, як нямы служба епіскапа нялоўка спатыкнуўся на парозе, ледзьве не ўпаў, і епіскап так глянуў на службу, што той пабялеў, змізарнеў ростам.

Вячка сеў на мяккі пух. Альберт, Генрых і тлумач¹ Фрэдэрык стаялі насупраць. <...>

— Рыцар Данііл горш за язычніка, — сказаў епіскап. — Парушыў клятву, дадзеную на святым крыжы. Наш капітул² пакарае яго. Мы адбярэм яго лен³, які ўручыла яму рыжская царква.

Генрых і Фрэдэрык згодна кіўнулі галовамі. Вячка маўчаў.

— Кароль Кукейноса, пэўна, стаміўся? — падышоў да Вячкі Альберт і паклікаў: — Імануіл!

На парозе з'явіўся нямы служба.

— Дзе мая дачка? — глянуў у шэра-сталёвыя вочы епіскапу Вячка. Гэта былі першыя ягоныя словы за доўгі час палону.

— Няхай манашка Эльза прывядзе князеўну, — загадаў Альберт Імануілу.

Цяпер ужо Генрых адчуў, як падступае да сэрца нясцерпнае хваляванне. Хутка павінны былі прывесці Соф'ю. Як сустрэне яна бацьку? Як гляне на яго? Што скажа?

Больш года выкарчоўваў ён, Генрых, з дзіцячай няспелай душы валуны язычніцтва, святым словам здзіраў, выпальваў з яе каросту крывіцкай мовы. <...>

Увялі Соф'ю. Манашка Эльза і абатыса⁴ Марта стаялі побач з дзяўчынкай.

¹ *Тлумач* — асоба, якая вусна перакладала з замежнай мовы ў час размовы.

² *Капітул* — рада, нарада кіраўнікоў царквы.

³ *Лен* — спадчыннае зямельнае ўладанне ў эпоху феадалізму.

⁴ *Абатыса* — кіраўніца каталіцкага кляштара, манастыра.

— Дочачка мая, — парывіста ўзняўся Вячка. Соф’я паглядела на яго, потым на абатысу Марту, потым на Генрыху.

— Я твой бацька, — падышоў да яе, пагладзіў доччыны светлыя валасы Вячка. — Хіба ты не пазнала мяне? Хіба не помніш?

Ён з такой надзеяю, з такім бодем пазіраў на дачку, што ў абатысы Марты нечакана павільгатнелі вочы. Генрых нешта шапнуў Соф’і, і маленькая князеўна, гледзячы паўз бацьку ў вузкае, асветленае жоўтым сонцам акно, сказала некалькі незразумелых слоў. Голас быў роўны і сухі, быццам драўляны.

— Што яна гаворыць? — разгублена глянуў на тэўтона Вячка.

— Князеўна Соф’я сказала, што яна дачка апостальскай рымскай царквы, — растлумачыў Фрэдэрык.

— Рымскай царквы? — здзівіўся, пабляднеў Вячка і аж зрабіў крок назад. — Але ж яна мая дачка. Мая! І княгіні-нябожчыцы Звеніславы. Можна, яна хворая? Соф’я, Соф’ечка! Я прыйшоў па цябе. Успомніла мяне? Успомніла Кукейнос?

Ён схапіў бледную і тонкую доччыну руку, пагладзіў яе, потым пацалаваў. Князеўна раптам заплакала, срэбныя ручайкі слёз густа і нястрымна пакаціліся з вачэй. Яна затрымцела ўсёй сваёй істотаю, сказала:

— Татачка, вось гэтая Эльза прымушае мяне гаварыць па-іхняму... Б’е мяне...

— Я скручу табе шыю, чорная сава! — ірвануўся Вячка да Эльзы.

Манашка з абатысаю, быццам бура іх падхапіла, вылецелі з епіскапскіх пакояў.

— Выведзіце князеўну! — закрычаў служкам Альберт і нават нагамі затупаў.

Тыя спалохана схапілі пад рукі Соф’ю, зніклі за дзвярамі. У пакоі наступіла цішыня, халодная, гняўлівая. <...>

Другую сядміцу¹ быў Вячка ў Рызе... На Вялікдзень Альберт шчодро частаваў кукейноскага князя. Праз дзень да Вячкі прыводзілі дачку, але толькі на некалькі імгненняў і адразу ж зноў

¹ Сядміца — тыдзень, сем дзён.

забіралі ў манастыр. Часцей сустракаўся з князем Генрых. Прыходзіў, шнураваў¹ няспына па пакоі, гаварыў пра любоў да бліжняга, пра вялікія міласці, якімі асыпае Бог сваіх верных сыноў. Вячка маўчаў.

«Як я мог паверыць ім?» — думаў Вячка бяссоннымі ночамі.

<...>

Мінуў Вялікдзень, і Альберт, павёўшы сваё войска на поўдзень ад Рыгі, прыгнаў у горад натоўп змардаваных палонных прусаў². <...> Іх адразу ж прымусілі працаваць на будаўніцтве гарадской сцяны. Прусы пад наглядам латнікаў епіскапа капалі ямы, білі каменне, мясілі гліну, сплаўлялі па Дзвіне платы. Адзін з прусаў упаў са сцяны і зламаў нагу. Нагу яму вылечылі, і Альберт прыставіў пруса як служку да палоннага кукейнаскага князя.

Напачатку яны не разумелі адзін аднаго — палонны палачанін і палонны прус. Маўчалі, думалі кожны сваё. Але няволя збліжае самых розных людзей, і паступова яны адкрыліся адзін аднаму, і аказалася, што ў іхніх мовах няма падобных слоў.

— Я жыў на беразе мора, — павольна, каб Вячка яго разумеў, гаварыў прус. — ...У мяне была жонка Данутэ і трое дзяцей. Прыйшлі псы з Рыгі, і мая сям'я, як і ўсе нашы суседзі, схавалася ў зямной пячоры, пад каранямі свяшчэннага дуба.

Уладзімір Лукашык.

Ілюстрацыя да твора Л. Дайнекі
«Меч князя Вячкі»

¹ Шнурава́ць — разм., часта хадзіць узад і ўперад.

² Пру́сы — балцкае племя, заваяванае крыжакамі.

Але рыжскія псы каля ўвахода ў пячору расклалі велізарнае вогнішча, у якое кідалі яловыя лапкі, мухаморы, шышкі, мох... Дым забіў усіх. Я нават не ўбачыў трупы маіх дзяцей і маёй жонкі. Як я хачу адпомсціць тэўтонам!

— Я таксама хачу, прус, — даверыўся Вячка. — Давай думаць разам, што нам рабіць.

— Добра, князь, — адразу ж згадзіўся прус. — Мы не можам справіцца з тэўтонамі сілаю. Нас двое... Мы ў палоне... Толькі розум і хітрасць могуць нам памагчы. Хітрасці ж нам трэба вучыцца ў тэўтонаў.

Пасля гэтай размовы Вячка доўга не мог заснуць. Ён быў цалкам згодзен з прусам. Так, хітрасцю бяруць тэўтоны. А яшчэ бяруць сваёй дысцыплінай, арганізаванасцю. <...>

Князь Вячка з кожным днём усё больш цішэў. Вочы памякчэлі, сцёрся з іх металічны халодны водсвет. Адноўчы князь нават папрасіўся паслухаць месу¹, і святыя песні, відно было па ўсім, уразілі яго, ашаламілі. Некалькі дзён ён хадзіў задумлівы, ціхі, толькі слабая ўсмешка набягала зрэчас на твар. Яму дазволілі адлучацца на падвор'е, і ён блукаў каля шэрых каменных сцен... Напаткаў лужок з аксамітна-зялёнай травой, сеў на траву, ...потым, азірнуўшыся наўкола — ці не цікуюць чужыя вочы, па самую шыю апусціў у траву галаву, нешта доўга нюхаў, да нечага прыслухоўваўся, і, калі зноў узняў твар, на вачах былі слёзы.

«Ісцінны Бог уваходзіць у скамянелую душу», — думаў Генрых, які ўвесь час крадком сачыў за князем праз вузкае акно епіскапскай чытальні. Яго радавалі змены, што адбываліся з князем Кукейнаса. Князь увачавідкі рабіўся спакойным, памяркоўным, ручным.

Калі скончыліся дзве сядміцы, Вячка папрасіў паклікаць епіскапа і аб'явіў Альберту, што аддае рыжскай царкве палову сваіх уладанняў, прымае ленныя сцягі² і гатоў пусціць у Кукейнас дойдідаў і рыцараў Альберта, каб узвялі яны каменны храм.

¹ *Мэса* — богаслужэнне.

² *Ленныя сцягі* — знакі ўлады.

Адразу сабралі капітул, на якім сам епіскап уручыў Вячку ленныя сцягі, абняў яго, пацалаваў, падарыў дзесяць баявых коней і дзесяць сталёвых рыцарскіх даспехаў. Вялікая радасць была ў Рызе...

Адслужылі месу, і Вячка, развітаўшыся з дачкою, Альбертам і Генрыхам, у суправаджэнні дваццаці рыцараў епіскапа накіраваўся ў Кукейнос. Над Рыгай бязважка плавалі маленькія пушыстыя воблачкі.

Усю дарогу князь маўчаў, нечаму ўсміхаўся, на прывалах часта і доўга маліўся. «Няўжо гэта той самы Вячка, адважны страшны князь, пра якога нам казалі столькі жахаў? — дзівіліся рыцары. — Ды гэта бяскрыўдны манашак, верабей, якога выпусцілі з клеткі». Некаторыя з рыцараў пачалі пазіраць на князя з пагардаю, пачалі кпіць з яго. <...>

Радаснымі крыкамі сустрэў Кукейнос Вячку. Амаль усе воі і гараджане высыпалі на вал. Поп Сцяпан загадаў ударыць у звон. Але твары ў кукейносаў спахмурнелі і пацямнелі, калі яны зблізку ўбачылі свайго князя. Не, гэта быў не іхні князь! Стомлены соннавокі чалавек сядзеў на запырсканым гразёю кані, абыхава і лена глядзеў на забаролы, на пад'ёмны мост, які апускалі перад ім.

— Падмянілі нам князя, — разгублена сказаў старшы дружыннік Халадок, бачачы, як цяжка, па-старэчаму злазіць Вячка з каня. — Ён жа птушкаю вылятаў з сядла.

*Уладзімір Лукашык.
Ілюстрацыя да твора Л. Дайнекі
«Меч князя Вячкі»*

— А можа, тэўтоны мухаморамі атруцілі князя? — ціха і спалохана спытаўся ў стрыя¹ Якава Мірошка. <...>

Якаў і Мірошка глядзелі праз шчыліну ў забаролах, як павольна, быццам з неахвотаю, уз'ехаў князь на мост, як не ўзняў галаву, калі яго віталі кукейносцы. Здавалася, на шыі ў князя вісіць нябачны камень-жарнавік².

Якаў прыкусіў губу, задумліва пазіраў на князя, потым сказаў:

— Не мухаморамі атруцілі нашага князя, Мірошка. Навошта тэўтонам атручваць? Яны, каб захацелі, мячамі б яго засеклі. Горам-бядой князя атруцілі.

У гэты час перад гарадскімі варотамі паказалася княгіня Дабранега. <...>

— Добры дзень, княжа, добры дзень, мой гаспадар, — схілілася ў паклоне, а потым пацалавала стрэмя Дабранега. — Добра, што прыляцеў, голуб ясны, на свой двор.

Усе змоўклі, чакалі, што адкажа князь. Усе прагнулі пачуць першыя словы, якія ён прамовіць на роднай зямлі ў час вяртання. Але Вячка нічога не сказаў, марудна злез з каня, падышоў да княгіні, тройчы пацалаваў яе і разам з ёю моўчкі пайшоў у свой царам.

Кукейносаў гэта страшэнна ўразіла і пакрыўдзіла. З усіх бакоў толькі і чулася:

— Язык праглынуў князь у Рызе!

— Хвастом тэўтонскім зрабіўся!

— Моцнай бічоўкай прывязаў Вячку Альберт да свайго сядла!

Самыя нецярплівыя і гарачыя прапаноўвалі паслаць ганцоў у Полацк і Літву, каб хутчэй прысылалі дапамогу супраць тэўтонаў, бо на князя Вячку ўжо нельга спадзявацца.

— Заснуў наш князь, — з сумам і горыччу сказаў Клімента Аднарук Мірошку, калі ўсе дзеці, якіх ён вучыў, сабраліся на хорах у царкве. — Хто б мог падумаць? Але пойдзем, дзеці, далей у навучанні. <...>

¹ *Стрый* — дзядзька па бацьку, брат бацькі.

² *Камень-жарнавік* — камень, з якога раней рабілі жорны.

А князь Вячка і сапраўды спаў. Спаў ужо другі дзень. <...>

Дзіўныя сны сніліся князю. То стаяў ён пасярод жытнёвага поля, якое дыбілася крутымі жоўтымі хвалямі, пакрываючы князя з галавой, і толькі васількі, як халодныя сінія зорачкі, зрэдку мільгалі ў гарачай жаўцізне. То ўзбіраўся на высокую старую ліпу, і чым вышэй залазіў, тым усё болей маладзейшай рабілася ліпа, а на самым версе, на самай макаўцы дрэва, ён убачыў цёмна-зялёны пяшчотны ліст, які павольна калыхаўся, уздрыгваў на тоненькай карычневай ножцы. Захацелася князю сарваць гэты ліст, каб адчуць пальцамі клейкую ліпкасць зеляніны, але загула, зашумела, чалавечым голасам закрычала старая ліпа: «Гэта мой сыноч! Гэта мой сыноч!» — узмахнула ўсімі сваімі тоўстымі шурпатымі галінамі, напружылася ўсім маршчыністым ствалом і скінула князя-бедалагу на зямлю. Моцна стукнуўся ён аб карані і прачнуўся.

Ён ляжаў на мулкіх дошках свайго паходнага ложа і яшчэ адчуваў боль ад падзення, ад удару аб цвёрдыя карані. Ён узняў над сабою рукі, сціснуў іх у кулак і чакаў са страхам, што не адчуе ранейшую сілу ў кулаках. Але сіла была, бурлівая, хмельная, ранейшая. Тады ён рыўком скінуў з сябе покрыва, пругка ўскочыў на ногі, падбег да акна глянуць, светла або цёмна на двары. Быў самы поўдзень. Сонца, як маленькая распаленая грыўня, стаяла высока-высока ў небе, і ягонныя прамені, як вострыя залатыя мячы, рассякалі згусцелы ад спёкі блакіт.

І Вячка засмяяўся. Ён смяяўся доўга, бязгучна. Было лёгка, было добра. «Я вярнуўся!» — крычаў у душы звонкі ярасны голас.

Маладой чалядніцы¹ ён загадаў, каб паклікала княгіню Дабранегу. Неўзабаве ў спачывальню ўвайшла Дабранега, разгубленая, спалоханая. Вочы заплаканыя, і на шыі завязана чорная, прашытая залатой ніткай хусцінка.

Вячка пацалаваў княгіню, зняў з яе шыі чорную хусцінку, шпурнуў прэч, сказаў:

¹ Чалядніца — жанчына з чэлядзі, прыслугі князя.

— Дзе мая кальчуга? Дзе меч Усяславаў?

— Ой, князь, — прашаптала Дабранега і ўся засвяцілася ад радасці.

— А ты думала, што ў Рызе я зрабіўся манахам? — прытуліў яе да гарачых моцных грудзей Вячка. — Кліч сюды Халадка. Толькі кліч, каб чужыя вочы не ўбачылі, каб чужыя вушы не пачулі.

Прыбег старшы дружыннік Халадок. <...>

Вячка спыніў яго:

— Што рабілі тэўтоны?

— Учора пілі віно і задзіраліся з полацкімі купцамі.

— Што робяць сёння?

— Сякуць камень-плітняк за гарадскім валам, хочуць будаваць побач з тваім церамам крэпасць. Рыцар Готфрыд у іх старшы.

— Зброю ўзялі з сабой?

— Яны заўсёды ходзяць са зброяй. І п'юць, і робяць з мячамі на поясе. Але зараз горача — яны могуць распрануцца і быць без кальчуг і мячоў.

Выслухаўшы такія словы Халадка, Вячка павесялеў, сказаў:

— Прышлі да мяне двух спрытных, вёрткіх хлопцаў, трэба, каб яны ўпільнавалі, чым займаюцца тэўтоны, якая ў іх зброя. <...>

Здавалася, майская бура ўляцела ў церам. Дружыннікі аправалі кальчугі, надзявалі шлемы, стараючыся рабіць як мага меней шуму, бралі шчыты, мячы, коп'і і лукі. Вячку прынеслі кальчугу, шлем і Усяславаў меч.

Дабранега з паклонам падала цяжкі меч мужу, сказала:

— Будзь моцны душой і мячом, мой княжа. Святая Сафія глядзіць на цябе і чакае перамогі.

— Ты на мяне глядзіш, Дабранега, — сурова ўсміхнуўся Вячка. — Памру, але гонар палачан не аддам на знявагу. Добрая будзе валка¹.

Ён рашуча трасянуў мячом.

¹ *Валка* — бойка, бітва.

У гэты час убеглі ў апачывальню Якаў Палачанін і Мірошка, абодва ўспатнелыя, чырванашчокія.

— Тэўтоны камень сякуць у вялікай яме, — выдыхнуў Якаў, — мячы і кальчугі звалілі на край ямы. Мокрыя ад поту, як балотныя жабы.

— Рубон, — ціха сказаў Вячка і выцягнуў меч.

— Рубон, — як парыў ветру, пранеслася па дружыне, што ўжо гуртавалася ва ўсіх пераходах церама.

<...>

Гарадскія вароты былі загадзя адчынены, і дружына Вячкі, не сцішваючы хады, знянацку атакавала тэўтонаў. Вячка бачыў белыя спалоханыя твары ворагаў. Храбусцела жарства пад нагамі. Пахла свежаўскапанай зямлёй. Біцца ў яме было цесна, не хапала размаху руцэ, і князь толькі калоў мячом. Некалькі тэўтонаў паспелі схапіць зброю і стараліся аддаць жыццё як мага даражэй. Яны былі голыя, беласкурыя, слізкія ад поту, як рыбіны. Пахла потам, і гэты ненавісны пах раз'ярыў Вячку.

Ён закрываў:

— Нікога не выпускайце з ямы! Сячыце ўсіх! Дачку Альберт мне ўсё роўна не аддасць. Табой ахвярую, дачка!

Дружыннікі з новай сілаю, з вялікай ярасцю рынуліся на тэўтонаў. <...>

Валка скончылася. Лясныя пчолы гулі над мёртвымі тэўтонамі. Чаіцы сумна крычалі на Дзвіне. Вячка з хмурасцю глядзеў на справу сваіх рук, спытаўся:

— Хто з нашых Богу душу аддаў?

— Дзецкага Грыкшу забілі, — адказалі яму.

— Добры быў вой. Прыгожа загінуў, — прамовіў Вячка. — Клічце айца Сцяпана і халопаў з церама. Трэба пахаваць усіх мёртвых.

1. Як пісьменніку ўдалося наблізіць нас да тых даўно мінулых часоў?
2. Чым адрозніваецца апісанне падзей у мастацкай і навуковай літаратуры?

- Дзе адлюстраванне жыцця маляўнічае, зрокава-нагляднае, поўнае бытавых падрабязнасцей, дэталей? Дзе яно перадаецца толькі ў асноўных падзеях, фактах, лічбах?
- Ці мог пісьменнік ведаць пра гэтыя падрабязнасці? Калі не мог, то якім чынам ён усё гэта ўзнаўляе, паказвае? Назавіце герояў твора, якія з'яўляюцца сапраўднымі гістарычнымі асобамі, і тых, што створаны толькі фантазіяй пісьменніка.
- Дзе апісанне падзей больш дакладнае, лагічнае, паслядоўнае — у навуковым творы або ў мастацкім?
- Ці разыходзіцца мастацкі паказ з навуковым у выяўленні галоўнай сутнасці падзей, што адбыліся ў далёкім мінулым? У чым?

3. Прачытайце дыялог і прыгадайце літаратурных герояў (трэнажор па творы Леаніда Дайнекі «Меч князя Вячкі»). Як характарызуюць гераіню словы, з якімі яна перадае меч князю?
4. Ахарактарызуйце князя Вячку. Якую ролю адыгрываюць пейзажныя замалёўкі, успаміны, сны князя ў абмалёўцы яго вобраза? Як праз адносіны да дачкі Соф'і аўтар паказаў Вячку — абаронца роднай зямлі і бацьку?
5. Разгледзьце ілюстрацыі да твора, якія зрабіў Уладзімір Лукашык (гл. с. 231, 233). Ці ўдалося мастаку, на ваш погляд, перадаць сродкамі графікі эмацыянальную атмасферу літаратурнага твора? Ці адчулі вы адносіны мастака да сваіх герояў?

6. Падзяліце герояў твора на абаронцаў Кукейнаса і ворагаў-крыжакоў (трэнажор «Літаратурныя героі твора Леаніда Дайнекі «Меч князя Вячкі»»). Якія адносіны ў вас выклікаюць тыя і другія?
7. Параўнайце Вячку і яго дружыннікаў, з аднаго боку, і персанажаў з лагера тэўтонаў (рыцар Данііл, граф Пірмонт, епіскап Альберт) — з другога. Як характарызуюцца прадстаўнікі гэтых лагераў у мастацкім і навуковым творах (з вучэбнага дапаможніка па гісторыі)?

8. Вызначце ролю гістарызмаў у творы (звярніце асабліваю ўвагу на спасылкі ў тэксце). Разгадайце крыжаванку (Леанід Дайнека. «Меч князя Вячкі»).

9. Праверце, ці правільна вы зразумелі змест твора Леаніда Дайнекі «Меч князя Вячкі» (тэст па творы «Меч князя Вячкі»).